

El cor de les tenebres

Carles Montpart Tura

No és gaire habitual trobar a la història de la literatura autors que hagin escrit les seves obres en una llengua que no sigui la seva materna. Potser el cas més conegut entre els clàssics és el de l'escriptor rus Vladimir Nabokov, que va escriure en anglès. El cas de Joseph Conrad encara és més curiós, ja que no va escriure ni en la seva primera llengua —el polonès— ni en les altres dues que coneixia de petit —el rus i el francès—, sinó que ho va fer un en un anglès adquirit força més tard. En els darrers anys ens estan arribant noves traduccions al català d'algunes de les seves novel·les. Una bona ocasió per redescobrir aquest autèntic clàssic.

Orfe als dotze anys

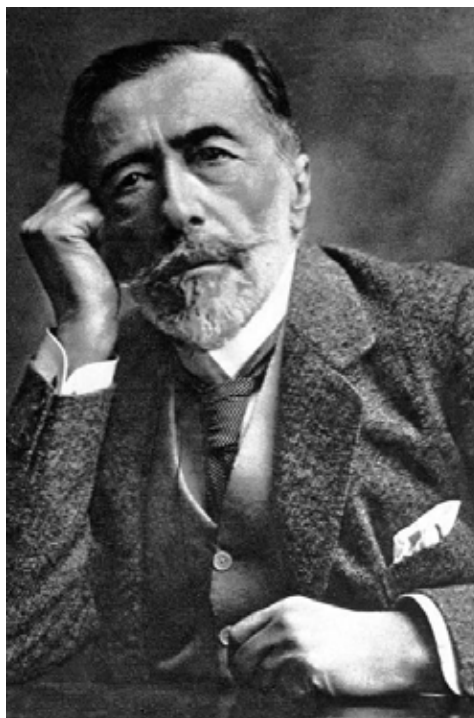
Józef Teodor Konrad Korzeniowski (1857-1924), esdevingut Joseph Conrad en prendre la nacionalitat britànica, va néixer al si d'una família de la baixa noblesa a Berdítxiv, una antiga ciutat lituanopolonesa que en aquella època formava part de l'Imperi rus i que actualment pertany a Ucraïna. Tot i que parlem de l'autor com a polonès —els seus pares parlaven aquesta llengua—, en aquell moment Polònia era una identitat etnolingüística i cultural, però no política.

El seu pare, Apollo Korzeniowski —a ulls del jove Józef “un lector admirable i el més exigent dels mestres”, segons confessarà més endavant en un text autobiogràfic—, combinava l'activitat literària com a escriptor i traductor de Shakespeare i de Víctor Hugo amb el periodisme i l'activisme polític al servei del moviment nacionalista polonès, activitat per la qual va patir una condemna a treballs forçats a Sibèria. La mare de Józef —Ewa Bobrowska— va morir de tuberculosi durant els anys d'exili, i quatre anys més tard també va morir el pare, a qui se li havia permès tornar a Cracòvia. En quedar orfe als dotze anys, Conrad va haver de traslladar-se a casa del seu oncle Tadeusz, a Lviv, i després a Cracòvia, on va estudiar secundària.

El futur escriptor, però, als disset anys, fastiguejat de la vida estudiantil, va viatjar fins a Itàlia i després a Marsella i va acabar enrolant-se com a mariner a bord del vaixell *Mont-Blanc* (1875). Aquesta experiència canviaria la seva vida, ja que amb ella naixeria una passió —que no va abandonar mai— per l'aventura, pels viatges, pel món del mar i pels vaixells. Dels quatre anys següents amb prou feines es coneixen dades. D'aquesta etapa, que ell es va entossudir sempre a mantenir en penombra, s'ha documentat, tot i això, un viatge pel Carib, el seu suport actiu al legitimisme bonapartista, un cert assumpte de contraban d'armes a favor dels carlins espanyols i, segons sembla, fins a un intent de suïcidi per raons amoroses.

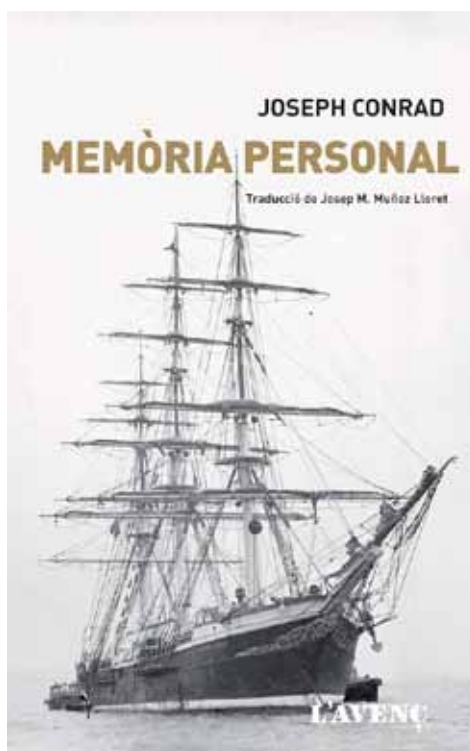
Mariner a Anglaterra

El 1878, amb vint anys, sense saber gens d'anglès i per escapar del reclutament militar rus, Conrad es va traslladar a Anglaterra, on va treballar com a tripulant en vaixells de cabotatge als ports de Lowestof i Newcastle. Les seves estones lliures a bord, Conrad les ocupava amb una afició una mica sorprenent per a un jove mariner estranger: la lectura de Shakespeare, cosa que li va permetre ben aviat tenir un bon domini de l'idioma anglès, llengua

en què acabaria escrivint tota la seva obra i en què es consagraria com un dels seus autors clàssics.

Per a un dels seus biògrafs més recents, John Stape, aquesta opció lingüística era inevitable: "Des d'una certa perspectiva, 'l'elecció', per fer servir les paraules que Conrad rebutjava, sembla natural. L'anglès era la llengua de la seva realitat quotidiana. Amb ella s'havia guanyat els credencials professionals, i havia fet grans esforços per dominar-la". Pel que fa a la possibilitat d'haver escrit en polonès, Stape afirma el següent: "Quan Conrad va iniciar la seva vida com a escriptor ja duia anys sense mantenir un contacte diari amb aquesta llengua, que li resultava cada cop més llunyana. D'altra banda, la falta de públic li hagués pesat inevitablement, i els seus models literaris eren francesos i anglesos, per no esmentar els problemes pràctics de vendre els seus escrits i desenvolupar una carrera a distància, ja que no mostrava la més mínima inclinació per tornar, i de fet no hi havia pas cap lloc on tornar" (John Stape, *Las vidas de Joseph Conrad*, Lumen, 2007, p. 103 [la traducció del castellà és meva]). En el pròleg al seu llibre autobiogràfic *Memòria personal* (L'Avenç, 2017, p. 10), el mateix autor es referia a la seva opció lingüística d'aquesta manera: "Tot el que puc dir després de tots aquests anys de pràctica devota, amb l'angoixa acumulada dels dubtes, les imperfeccions i les vacil·lacions en el meu cor, és el dret a ser cregut quan dic que, si no hagués escrit en anglès, no hauria escrit en absolut".

Un cop va haver obtingut la nacionalitat anglesa, l'any 1886, Conrad es va poder presentar als exàmens d'aptitud d'oficial de la marina mercant britànica, fet que li va permetre navegar amb el *Duke of Sutherland*, el *Highland Forest*, el *Loch Etive*, el *Narcissus* i el *Palestine*, i després va obtenir el títol de capità, càrrec que va exercir en els vaixells *Torrens* i *Otago*, aquest últim de bandera australiana.

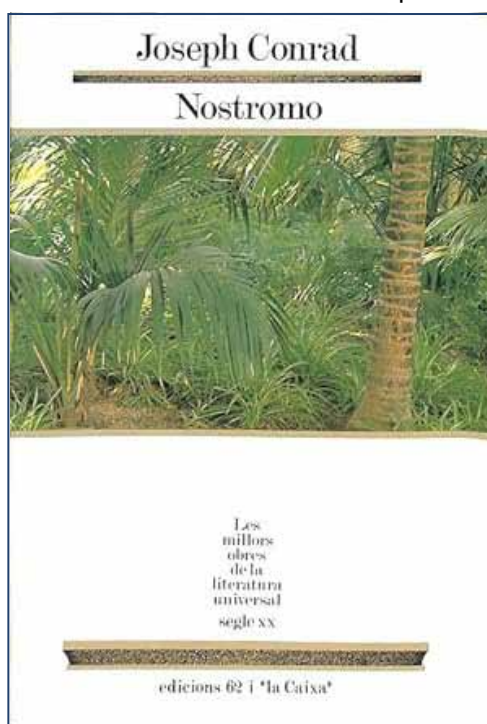
El mar, font de literatura

A l'últim quart del segle XIX, en arribar l'Imperi britànic a la seva màxima expansió, les necessitats del comerç a gran escala i a llarga distància per via marítima entre la metròpoli i el conjunt de colònies, factories i ports que s'estenia per

totes les costes del món, juntament amb les noves tecnologies de la siderúrgia i el perfeccionament de la màquina de vapor, va produir una crisi en la

tècnica secular de la navegació impulsada pel vent. Els vaixells de vela, malgrat el romàntic cant de cigne dels ràpids clípers, eren incapaços de competir en velocitat, capacitat de càrrega i fiabilitat amb els grans vapors d'acer.

Enfrontat a la cruïlla d'aquests dos mons, un, dominat per l'imprevisible caprici del vent i la dura i ancestral tècnica de la navegació a vela, i l'altre, cada dia més esclavitzat per la tirania de la puntualitat i la deshumanització de la vida a bord, Conrad pren partit pel primer, tot i saber que és un món que està irremissiblement condemnat a sucumbir. La seva obra literària,

però, que serà el seu més preuat tresor, ens proporcionarà la inacabable i irreplicable galeria de tipus humans, armadors, oficials, capitans i mariners que l'han convertit en un dels grans clàssics de la literatura del mar, a l'alçada de Herman Melville i de Robert Louis Stevenson.

Com el mateix Conrad reconeix al pròleg a l'edició de *The Mirror of the Sea* (1906, trad. cast. *El espejo del mar*, Hiperión, 2003), va ser gràcies al bagatge vital adquirit durant els seus anys com a mariner, als episodis viscuts durant aquesta època, als tipus humans que va poder conèixer i a les històries que va sentir al port o durant les tedioses hores a bord, que va poder modelar l'univers geogràfic i moral de les seves novel·les i relats, un món en què l'individu apareix confrontat en solitari a les forces desfermades d'una naturalesa hostil i amenaçadora.

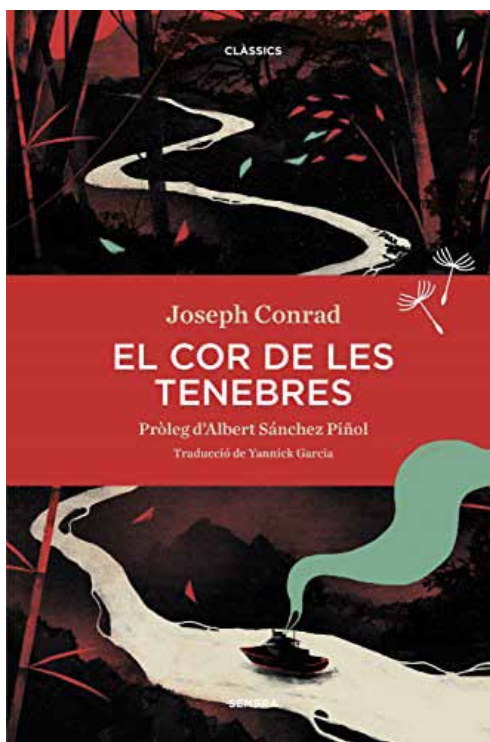
Després d'escriure la seva primera novel·la, *La follia d'Almayer* (1894, Llibreria Catalònia, 1929, traducció de J. Carner-Ribalta, revisada a Edhasa, 1985 / L'Avenç, 2019, traducció de Josep M. Muñoz Lloret), a la tornada del seu últim viatge a Austràlia, Joseph Conrad va conèixer la seva futura dona, Jessie George, amb qui es va casar dos anys després. Els anys següents, el matrimoni s'estableix al sud d'Anglaterra, i l'escriptor ja es dedica exclusivament a la seva labor literària, treballant primer per a l'Editorial Unwin, més tard per a l'editor J. B. Pinker i després

per a l'English Review. En aquests anys publica les novel·les *An Outcast of the Islands* (1896, trad. cast. *Un vagabundo de las islas*, Plaza & Janés, 1991), *The Nigger of the "Narcissus"* (1897, trad. cast. *El negro del Narcissus*, Barataria, 2006) i el recull de contes *Tales of Unrest* (1898, trad. cast. *Cuentos de inquietud*, Valdemar, 2002).

Aquesta és l'època també en què Conrad va conèixer Rudyard Kipling, Henry James i H.G. Wells, a més de col·laborar amb Ford Madox Fox a la novel·la *The Inheritors* (Els hereus). El 1898 l'escriptor va passar dificultats econòmiques a causa de la seva afició al joc i a les contínues despeses mèdiques que li ocasionaven els tractaments

quirúrgics que requeria la seva esposa, per la qual cosa va tractar infructuosament de tornar a la marina. El 1900 va publicar *Lord Jim* (Proa, 1997, traducció d'Enric Roig) i el 1902 *Tifó* (Laertes, 1982, traducció de Ramon Folch i Camarasa / Navona, 2023, traducció de Yannick Garcia), novel·la en què evoca el traumàtic accident que va patir a bord del vapor *Palestine*, i que va estar a punt de costar-li la vida. Els anys següents es publicaran, amb sort desigual, *Nostromo* (1904, Edicions 62 i La Caixa, 1989, traducció de Marta Pera Cucurell), l'esmentat *El mirall del mar* (1906), *L'agent secret* (1907, Edicions 62, 1997, traducció de Montserrat Vancells), el text autobiogràfic *Memòria personal* (1912, L'Avenç, 2017, traducció de Josep M. Muñoz Lloret) i *La línia d'ombra* (1917, Proa, 1997, reeditada a L'Avenç, 2018, traducció de Marta

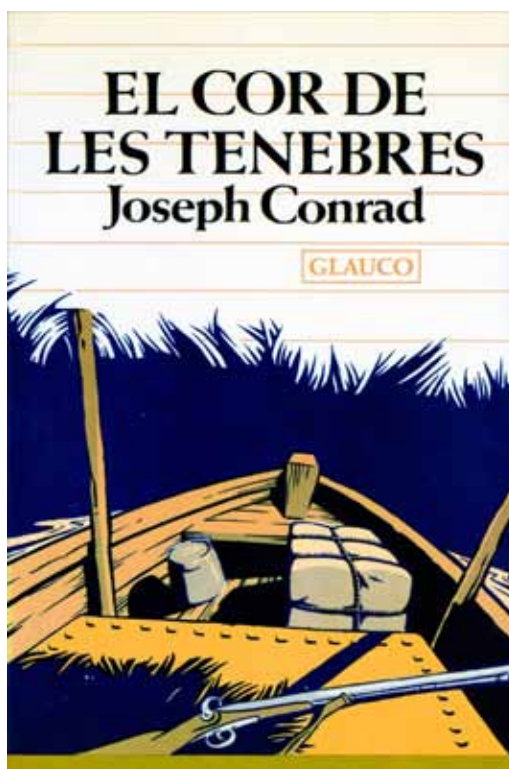

Bes Oliva), entre d'altres obres no traduïdes fins avui al català.

Tot i aquest elevat ritme de publicació, Conrad pateix depressions i d'altres problemes de salut, a més de continuar amb les seves habituals dificultats econòmiques, circumstàncies que arrossegà al llarg de tota la vida. El 1913 el visita Bertrand Russell i ell li retorna la visita viatjant a Cambridge. El 1914, durant un viatge per Polònia, esclata la Primera Guerra Mundial i els Conrad han de tornar a Anglaterra per Àustria i Itàlia. El 1916 l'Almirallat li encarrega diverses comissions de reconeixement per diversos ports britànics. Al final de la guerra es trasllada a Còrsega i el 1923 viatja als Estats Units. Joseph Conrad —que sempre va tenir una salut molt dèbil— va morir d'un atac de cor a les vuit del matí del diumenge 3 d'agost de 1924. Va ser enterrat quatre dies després al cementiri de Canterbury, acompanyat d'un centenar de persones entre les quals hi havia el comte Edward Raczyński, representant de l'ambaixador polonès.

Una obra simbòlica

Amb motiu de la reedició de les novel·les *L'agent secret* i *Lord Jim*, el malauradament desaparegut crític literari Isidor Cònsul feia la següent valoració del conjunt de l'obra de Joseph Conrad: "El seu mèrit més evident és haver conjuminat la novel·la d'ambientació marinera i geografia tropical amb un tractament de profunditat psicològica i simbolisme intens; una literatura que posà en paral·lel

l'èpica de l'aventura externa i el lirisme, sovint angoixat, de viatges a l'interior de l'ànima que només poden recalar en el desconcert de l'esperit. Tot i que els seus personatges són diversos, s'ha dit que caminen de puntetes per la maroma de l'ambigüitat i en l'equilibri d'una opressiva solitud existencial. Així es dedueix de la filosofia del capità Marlow a *El cor de les tenebres*, que dubta de tot per no caure en el buit de l'horror del personatge absent, Kurtz, l'agent destacat de la companyia colonial que ha lliscat fins a embogir, víctima de la solitud i de la megalomania. O bé són personatges de mirada perduda, com el misteriós Lord Jim, anguniejat pel repte de la pròpia expiació. L'eficàcia narrativa d'aquest doble joc dona a la novel·lística de Conrad un component precís d'universalitat, sobretot pel punt d'encontre que suposa un plantejament aventurer i exòtic, la seva relació amb el corc a l'ànima dels personatges i l'univers simbòlic que de tots dos plans se'n deriva. Fet i fet, però, l'aventura només és un accident i l'home i les seves febleses són l'eix autèntic de la narrativa de Conrad. L'escriptor força els personatges fins a situacions límit per tal que exterioritzin els sentiments i es puguin explorar amb més atenció les seves reaccions." (Isidor Cònsul, "L'actualitat de Conrad", transcrit a <https://isidorconsul.cat/fitxers-critiques/100120-conrad.lord-jim-i-l-agent-secret.pdf>).

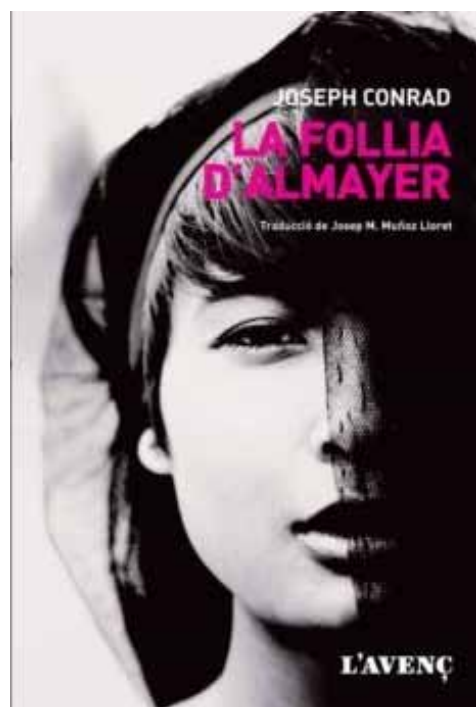
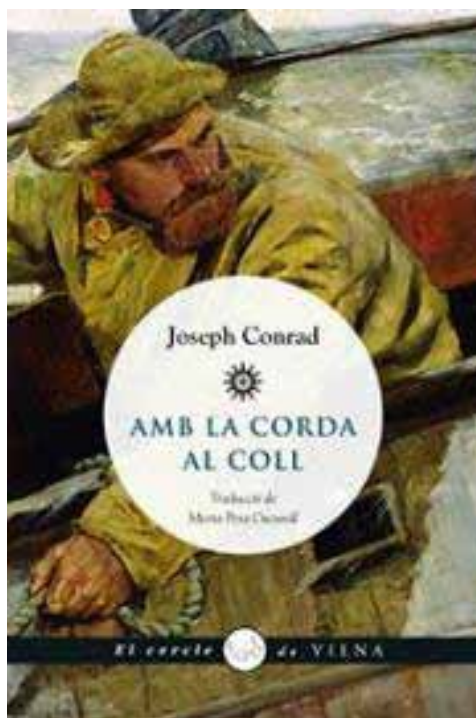
Noves edicions en català

Tal i com ja hem anat ressenyant al llarg de l'article, una bona part de l'obra de Joseph Conrad es

troba traduïda al català, tot i que algunes de les edicions només es troben als dipòsits de les biblioteques públiques o a les llibreries de segona mà. Per aquest motiu són molt oportunes les reedicions i retraduccions que els darrers anys s'han anat fent d'alguns títols. És el cas, per exemple, de la primera novel·la de l'autor, *La follia d'Almayer*, d'*Amb la corda al coll*, *La línia d'ombra*, *Tifó*, o d'una de les seves obres més emblemàtiques, *El cor de les tenebres*. El lector català també disposa per primera vegada de la traducció del ja esmentat text autobiogràfic *Memòria personal*.

A part de les novel·les més extenses, Conrad també va publicar un bon nombre de relats o novel·les curtes que sovint editava en reculls recopilatoris. Després de *Tales of Unrest* (1898), que va ser el primer, l'autor va treure a la llum el volum *Youth, A Narrative; and Two Other Stories* (1902), que incloïa els relats *Juventut* (trad. cast. a Marlow; *Juventud*, *El corazón de las tinieblas*, Abraxas, 2002), *El cor de les tenebres* i *Amb la corda al coll*.

Amb la corda al coll (Viena, 2015, amb traducció de Marta Pera Cucurell) té com a protagonista principal el capità Henry Whalley, el qual, després de tota una vida al timó del seu vaixell navegant pels mars del Sud, es veu obligat per problemes econòmics a vendre's la nau i a acceptar una feina gens engrescadora: capitanejar durant tres anys el *Sofalda*, un vapor de cabotatge tronat propietat d'un patró infame, en Massy. En el moment d'acceptar el càrrec,

però, el capità Whalley amaga una informació que pot posar en perill tant el vaixell com la tripulació. El relat, que presenta una alta dosi d'intriga per al lector, és un dels exemples més paradigmàtics de la literatura de Conrad: aventura marinera i detallada descripció de la psicologia dels personatges.

Una baixada a l'Infern

El cor de les tenebres, sens dubte el títol de Joseph Conrad més conegut pel gran públic, es va traduir al català per primera vegada l'any 1985 a la col·lecció "Els llibres de Glauco" de l'editorial Laertes, a càrrec d'Elisenda Franquesa, que també en signava el pròleg. El volum anava acompanyat també per la traducció dels textos *Diari del Congo* i *Llibre de Riu Amunt*, un conjunt d'anotacions, croquis i dades —sense cap interès literari— que Conrad va escriure durant la seva estada al Congo, entre els mesos de juny i desembre de 1890, i que constitueixen la matèria primera de la inquietant narració que en va escriure posteriorment. Conrad va anar al país africà a fer-se càrrec d'un vaixell de riu el capità del qual havia estat assassinat pels nadius.

Com ens reporta Elisenda Franquesa al pròleg d'aquesta edició de la narració, "considerada per alguns com la primera novel·la del segle vint", i citant el crític A. J. Gérard, ens enfrontem "amb la història d'un viatge essencialment solitari que implica un profund canvi espiritual en el viatger. En la seva forma clàssica, el viatge és una baixada a l'Infern, seguida d'un retorn cap a la llum. [...] El vaixell és un microcosmos que obliga l'home a enfrontar-se amb la soledat, amb l'aïllament, amb les forces incontrolables de la natura i amb si mateix. El viatge no és doncs només cap al centre d'Àfrica sinó també cap al cor de

l'home, cap a la seva realitat més íntima i innegable. ("Pròleg" a l'edició citada, p. 7).

Aquesta primera versió en català, amb una bona traducció però amb una pèssima edició —el text està ple d'incorreccions de tot tipus— ha propiciat que en els darrers anys n'hagin sortit al mercat editorial dues més. La primera, de Montserrat Vancells (Galaxia Gutenberg, 2007) és una edició de format gran amb il·lustracions d'Ángel Mateo Charris, i la més recent ha anat a càrrec de Yannick Garcia (Sembra Llibres, 2017) i es presenta amb un suggerent pròleg d'Albert Sánchez Piñol.

Per a Sánchez Piñol, *El cor de les tenebres* "és, sens dubte, un dels *long seller* més exitosos, i prestigiosos, de la història de la literatura mundial" ("Pròleg" a l'edició citada, p. 11). Pel que fa a l'argument, l'escriptor el resumeix d'aquesta manera: "Marlow, un jove mariner, rep l'encàrrec d'endinsar-se per un riu africà fins a les fondàries selvàtiques més recòndites, tot buscant l'agent d'una companyia europea: el misteriós Kurtz. Durant el viatge Marlow és testimoni del salvatgisme, tant dels aborígens com dels europeus destinats al tròpic, sotmesos a un imparable procés de degradació moral. I a mesura que avança pel riu, el jove Marlow no pot deixar de preguntar-se: qui és exactament en Kurtz? La companyia li ha deixat entendre que Kurtz ha embogit. Però Marlow intueix que en aquella demència hi ha un pòsit de lucidesa extrema. Que Kurtz ha sortit del motlle social, que ara viu en una realitat alternativa a la civilització humana. Marlow avança riu endins més i més, fins que, finalment, en efecte, troba Kurtz" (Ibíd., p. 11).

Per al lector, sens dubte, l'aventura que representa llegir *El cor de les tenebres* és una experiència que esdevé inoblidable. Es tracta d'un Conrad en estat pur, amb totes les característiques de les seves obres més importants, i a més, en aquest cas, amb una reflexió sobre les contradiccions de l'ànima humana —i sobre l'arrel del mal— profundament inquietant.

L'adaptació cinematogràfica que en va fer Francis Ford Coppola a *Apocalypse now* —això sí, substituint el riu Congo pel delta del Mekong i l'horror del colonialisme per la guerra del Vietnam— no va fer més que augmentar la curiositat de nous lectors que van acudir al clàssic literari a partir del reclam cinematogràfic.

Albert Sánchez Piñol, que confessa al pròleg esmentat que la seva primera novel·la, i gran èxit de vendes, *La pell freda*, és "una versió explícita" d'*El cor de les tenebres*, es va preguntar durant molt temps sobre el significat dels dos grans personatges de la novel·la, Marlow i Kurtz, sobre si nosaltres som Marlow o som Kurtz. Aquesta és la seva conclusió: "Tots som Marlow i Kurtz alhora; [...] tots som el

nostre destí i la recerca del nostre destí. [...] Potser la gran troballa de Conrad hagi estat mostrar-nos que, després de tot, l'autèntic cor de les tenebres es troba a les tenebres del nostre cor" (Ibíd., p. 17). ■